

Έκθεση της Επιτροπής Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας

Η Επιτροπή Απονομής Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας, εντός έξι μηνών, εξέτασε τους τίτλους του 2019, κατάρτισε τις βραχείες λίστες και κατέθεσε τις αποτιμήσεις της για πέντε θεματικές κατηγορίες (μυθιστόρημα, διήγημα-νουβέλα, ποίηση, δοκίμιο-κριτική, μαρτυρία-βιογραφία-χρονικό-ταξιδιωτική λογοτεχνία). Όλες οι συνεδριάσεις πραγματοποιήθηκαν εξ ολοκλήρου μέσω τηλεδιάσκεψης, κατ' εφαρμογή των έκτακτων μέτρων προστασίας από τον κορωνοϊό COVID-19.

Η επιλογή των υποψήφιων προς βράβευση βιβλίων και συγγραφέων έγινε ύστερα από αναλυτική έρευνα και εξέταση των τίτλων που περιλαμβάνονται στους καταλόγους της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, στην ιστοσελίδα της BIBΛΙΟΝΕΤ και σε άλλες σχετικές ιστοσελίδες και ιστοτόπους. Εξετάστηκαν επίσης οι τίτλοι που κατατέθηκαν απευθείας από τους εκδότες ή τους δημιουργούς στην Διεύθυνση Γραμμάτων του Υπουργείου Πολιτισμού. Οι κατάλογοι της ΕΒΕ μας επέτρεψαν να έχουμε μία ευρεία εικόνα της λογοτεχνικής παραγωγής του 2019, η οποία αποδείχτηκε πολύ πλούσια (2336 τίτλοι για τις πέντε θεματικές κατηγορίες). Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονιστεί ότι το έργο της επιτροπής δυσχεραίνεται από την έλλειψη ακριβούς καταγραφής και χαρτογράφησης της βιβλιοπαραγωγής εξαιτίας της απουσίας επίσημου ή θεσμικού οργάνου.

Η κρίση των τίτλων και η κατάρτιση τόσο των μακρών όσο και των βραχειών λιστών έγιναν με βάση τα κριτήρια πρόκρισης και αποκλεισμού τα οποία ορίστηκαν κατά τη δεύτερη συνεδρίαση της επιτροπής της 9^{ης} Φεβρουαρίου 2021 και καταγράφηκαν σε παράρτημα του αντίστοιχου πρακτικού.

Το 2019 ήταν σημαίνουσα χρονιά για το **μυθιστόρημα**. Η παραγωγή του 2019 υπήρξε γενικά εξωστρεφής, με κλασικότροπες αφηγήσεις που απομακρύνθηκαν, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, από την αυτοαναφορικότητα και τον πειραματισμό, ενώ επισημάνθηκε η αυξανόμενη εμφάνιση ολοκληρωμένων, προσεκτικά συγκροτημένων κεντρικών χαρακτήρων. Ο χώρος των μυθιστορημάτων μοιράστηκε ανάμεσα στην Ελλάδα και σε χώρες εκτός αυτής, με αξιοσημείωτη την παρουσία της Σοβιετικής Ένωσης στο συλλογικό μυθιστορηματικό φαντασιακό. Ανιχνεύθηκαν τρεις θεματικές τάσεις: πρώτον, η δημιουργική επαναδιαπραγμάτευση της κρίσης, με μια τάση υπαρξιακής αναδίπλωσης που απέφυγε τον καταγγελτικό, δηκτικό τόνο που επικράτησε στη μυθοπλασία μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2010, και η ένταξη της ελληνικής περίπτωσης στην κρίση του παγκόσμιου

καπιταλισμού. Δεύτερον, η εστίαση σε ζητήματα δυναμικής οικογενειακών σχέσεων, αυτοβιογραφίας, επαναδιαπραγμάτευσης της μνήμης, ατομικής και ιστορικής. Τέλος, εντυπωσιακή υπήρξε η στροφή του μυθιστορήματος σε νέα κοινωνικά ζητήματα, όπως η περιβαλλοντική δυστοπία, το κοινωνικό και βιολογικό φύλο και ο αναστοχασμός πάνω στα επικοινωνιακά μέσα της ψηφιακής τεχνολογίας. Οι θεματικές αυτές αναμένεται στα επόμενα χρόνια να συνεχίσουν να εμφανίζονται με αυξανόμενη ένταση στην μυθιστορηματική παραγωγή, αποδίδοντας καρπούς.

Το 2019 μπορεί να χαρακτηριστεί και ως «χρονιά Διηγήματος» δεδομένου ότι είναι πολύ αξιόλογη η βιβλιοπαραγωγή του έτους στην κατηγορία **διηγήματος-νουβέλας**. Τα διηγήματα συναρθρώνουν παρόμοιες θεματικές με το μυθιστόρημα και συνομιλούν με την ελληνική και την ξένη γραμματεία καθώς και με τις άλλες τέχνες (φωτογραφία, κολάζ, μουσική). Επίσης, καταγράφουν την πραγματικότητα και ανασυνθέτουν εμπειρίες και βιώματα με παιγνιώδη ματιά, άλλοτε με χιούμορ και άλλοτε με γλυκόπικρο τρόπο.

Στην **ποίηση** η παραγωγή του 2019 ήταν μεγαλύτερη σε σχέση με άλλες κατηγορίες (κατά προσέγγιση 800 τίτλοι, συμπεριλαμβανομένων και των αυτοεκδόσεων). Ποιοτικά εμφανίζεται πολύμορφη, ανοιχτή στην αλλαγή παραδείγματος ή στον ιδιοσυγκρασιακό χειρισμό γλώσσας, της δομής, της αφήγησης και της τεχνοτροπίας. Ο ποιητικός λόγος αξιοποιεί τη γλώσσα και τα διακείμενα άλλων ειδών και πεδίων, λειτουργώντας σε υψηλά επίπεδα είτε πρόκειται για ποιητικές συνθέσεις είτε για αυτοτελή ποιήματα.

Στην κατηγορία **δοκίμιο-κριτική** ξεχώρισαν δύο επιμέρους θεματικές ενότητες. Αφενός, γόνιμες ακαδημαϊκές μελέτες φιλολόγων και συγκριτολόγων που ανασυνθέτουν γραμματολογικά την εικόνα για παλαιότερες περιόδους και πρόσωπα της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Αφετέρου, συγκροτημένα ιστορικά και ιστοριογραφικά δοκίμια που συνιστούν εργασίες υποδομής με κοινωνικό αλλά και επιστημολογικό ενδιαφέρον. Αυτά τα έργα δοκιμάζουν τολμηρά αναστοχαστικές ερμηνείες της νεοελληνικής ιστορίας του 20^{ου} αιώνα, δίνοντας έμφαση στην ανάγκη για κατανόηση της πρόσφατης εποχής. Στα θετικά της δοκιμιακής παραγωγής της χρονιάς προσμετράται και η ανάδειξη σύγχρονων θεματικών που εμπλουτίζουν τις στοχαστικές αναζητήσεις και διευρύνουν τα όρια του δοκιμιακού λόγου (φωτογραφία, ψηφιακή συνθήκη και τεχνητή νοημοσύνη, αστική περιπλάνηση).

Στην κατηγορία **μαρτυρία-βιογραφία-χρονικό-ταξιδιωτική λογοτεχνία** κυριάρχησαν οι βιωματικές και οι μικροϊστορικές αφηγήσεις. Ο τεκμηριωτικός λόγος του χρονικού και της μαρτυρίας βρήκε έκφραση σε ποικίλα είδη λόγου και έκφρασης, αποτυπώνοντας πλούσιο υλικό γύρω από τις διαπλοκές των ανθρώπων με τις μεγάλες στιγμές και τα γεγονότα της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας και φτάνοντας μέχρι την κατανόηση της μετάβασης στο σύγχρονο τεχνολογικό-ψηφιακό παρόν. Τα ταξιδιωτικά κείμενα και οι βιογραφίες, αν και ποσοτικά φαίνεται να υπολείπονται, εμφάνισαν αυτή τη χρονιά αξιοπρόσεκτα έργα που είτε ακολουθούν είτε αναμορφώνουν δημιουργικά τις συμβάσεις του είδους.

Ως προς τους **πρωτοεμφανιζόμενους**, το ηλικιακό όριο των 35 ετών που ορίζεται από το άρθρο 40 του νόμου 3905/2010, αποκλείει αξιόλογα έργα και συγγραφείς. Παρ' όλα αυτά, το 2019 πολλοί νέοι δημιουργοί εισήλθαν δυναμικά και δημιουργικά στη λογοτεχνική σκηνή.

Η επιτροπή συνέταξε με βάση τα παραπάνω τις βραχείες λίστες για τις πέντε θεματικές κατηγορίες, οι οποίες ανακοινώνονται εδώ μαζί με τις αποτιμήσεις των μελών της.

Άλκηστη Σοφού (Πρόεδρος)

Η εκδοτική παραγωγή του 2019 ήταν ιδιαίτερα πλούσια παρά τις αντίξοες συνθήκες. Ο αφηγηματικός και ποιητικός λόγος έδωσαν αξιόλογα βιβλία με προεξάρχοντα αυτά του διηγήματος. Κυκλοφόρησαν ενδιαφέρουσες συνθετικές μελέτες – φιλολογικές, ιστορικές καθώς και άλλες που άπτονται της πολιτικής επιστήμης και της κοινωνιολογίας οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν σε διάφορα επιστημονικά πεδία. Παρατηρήθηκε μία αισθητή υποχώρηση της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας και της βιογραφίας και μία αύξουσα τάση της μαρτυρίας που κάλυψε με αξιόλογες εκδόσεις όλες τις κρίσιμες και καθοριστικές περιόδους της σύγχρονης ιστορίας της χώρας. Οι πρωτοεμφανιζόμενοι κάνουν δυναμικά και δημιουργικά την είσοδό τους στο χώρο.

Μυθιστόρημα

Το 2019 υπήρξε μία ενδιαφέρουσα χρονιά για το μυθιστόρημα. Υπάρχουν αρκετοί αξιόλογοι τίτλοι, μεγάλο εύρος θεματολογίας και ποικίλοι τρόποι γραφής. Παλαιότεροι και νεότεροι συγγραφείς, διαφορετικής υφολογικής προέλευσης, ανατέμνουν με ευρηματικούς τρόπους τη σύγχρονη πραγματικότητα. Μυθιστορήματα με κλασικό αφηγηματικό τρόπο, άλλα που ακολουθούν τη ρεαλιστική – νατουραλιστική παράδοση και άλλα τη μοντερνιστική, πραγματεύονται σύγχρονα θέματα: προσφυγική κρίση, η μετανάστευση νέων, η ερήμωση της ελληνικής επαρχίας, η Ελλάδα της κρίσης, περιβάλλον, εθνική και έμφυλη ταυτότητα. Παρατηρείται ένα άνοιγμα του χώρου, ένας κοσμοπολιτισμός και μία «κοσμοπολιτικοποίηση». Διαπιστώνεται με ενδιαφέρον ότι η πλοκή μεταφέρεται εκτός Ελλάδας (Τσερνομπίλ, Πολωνία, Σουηδία, Μαϊάμι, Γεωργία), ενώ σε άλλα καταλύτης είναι ο τόπος της μνήμης και ο γενέθλιος χώρος.

Διήγημα

Η ανθηρή παραγωγή του 2019 αποτυπώνει την αντοχή της μικρής φόρμας. Οι συλλογές διηγημάτων και οι νουβέλες αυτής της χρονιάς επεκτείνουν τα όρια του διηγηματικού είδους. Με κλασικά, μοντερνιστικά και μεταμοντερνιστικά εργαλεία προσεγγίζουν σύγχρονα θέματα (brain drain, οικολογική καταστροφή, διαπολιτισμικότητα) αλλά και χαίνουσες πληγές της ελληνικής ιστορίας. Πολλά διηγήματα είναι μυθοπλαστικά, άλλα, με έρεισμα την γενεαλογική μνήμη, επιχειρούν μία επιστροφή στις ρίζες, στα πάτρια. Διακρίνονται για την ποικιλία ύφους και γλώσσας καθώς και για τη δέουσα συμπύκνωση και οικονομία λόγου.

Ποίηση

Το 2019 έδωσε ποιητικές συλλογές στις οποίες αποτυπώνεται η πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική κριτική η οποία εξισορροπεί με την ευαισθησία. Η πολυθεματικότητα εκφράζεται με ποικίλους ποιητικούς τρόπους και διάφορες μορφές. Πολύτροπα κείμενα, υβριδικές συνθέσεις σε ελεύθερο στίχο και σε κλασικές φόρμες όπως το σονέτο, η μπαλάντα και ο δεκαπεντασύλλαβος. Ποιήματα που συνδιαλέγονται διακειμενικά με την αρχαία, την νεοελληνική και την ευρωπαϊκή γραμματεία καθώς και με τις τέχνες (μουσική, φωτογραφία, κολάζ).

Δοκίμιο

Τα περισσότερα δοκίμια τα οποία ξεχώρισαν ήταν φιλολογικά και ιστορικά. Τα εξόχως ενδιαφέροντα ιστορικά δοκίμια εξετάζουν τις τομές και μεταπλάσεις του 20^{ου} αιώνα και

ιστοριογραφούν την εικοσαετία 1990-2010 ακολουθώντας μία ιδιότυπη περιοδολόγηση. Οι φιλόδοξες φιλολογικές και γραμματολογικές μελέτες ανανεώνουν και εμπλουτίζουν την έρευνα από την Κρητική Αναγέννηση έως τις μέρες μας. Πέραν του φιλολογικού και ιστορικού δοκιμίου αξίζει να σημειωθούν οι δοκιμακές προσεγγίσεις θεμάτων ευρύτερου προβληματισμού όπως αυτός της εικονιστικής κοινωνίας.

Μαρτυρία – χρονικό – βιογραφία – ταξιδιωτικά

Παρά τον σημαντικό αριθμό εκδόσεων σ' αυτή την κατηγορία τα έργα που ξεχώρισαν είναι λίγα. Βιωματικά κείμενα (μαρτυρίες, ημερολόγια), έρευνες σε σπάνιες αρχειακές πηγές, οδοιπορικά. Την γλαφυρή αφήγηση συμπληρώνουν πλούσιο φωτογραφικό και αρχειακό υλικό. Πολλές εκδόσεις διακρίνονται, πέραν της θεματικής τους, διότι είναι υπομνηματισμένες και επιμελημένες με επιστημονική επάρκεια. Πρόκειται για πονήματα που έρχονται να συμπληρώσουν κενά, να αποκαταστήσουν στρεβλώσεις, να φωτίσουν άγνωστες πτυχές της ιστορίας και της μικροϊστορίας.

Πρωτοεμφανιζόμενοι

Αν και το ηλικιακό όριο των 35 ετών περιορίζει σημαντικά τη δυνατότητα επιλογής και αποκλείει ενδιαφέρουσες παρουσίες, στην παραγωγή του 2019 ξεχωρίζουν 9 έργα πεζού και ποιητικού λόγου τα οποία αποτελούν ευχάριστη έκπληξη και αναπτρώνουν τις ελπίδες για συνέχεια και ανανέωση.

Σοφία Ντενίση (Αντιπρόεδρος)

Η συγκέντρωση των έργων για την αποτίμηση της λογοτεχνικής παραγωγής του 2019 υπήρξε μια χρονοβόρα διαδικασία λόγω των βασικών ελλείψεων που υπάρχουν στους καταλόγους της Εθνικής Βιβλιοθήκης, πρόβλημα που αντιμετώπισαν και οι προηγούμενες επιτροπές, το οποίο δυστυχώς δεν φαίνεται να είναι εύκολο να επιλυθεί. Η αγωνιώδης αναζήτηση του συνόλου των τίτλων με τη βοήθεια της *biblionet* από πλευράς των μελών της επιτροπής και οι απευθείας καταθέσεις έργων από εκδότες ή συγγραφείς στη Διεύθυνση γραμμάτων του υπουργείου δεν βοηθούν στην επίλυση ενός πολύ σοβαρού προβλήματος που χρήζει επείγοντως σοβαρής αντιμετώπισης.

Όσον αφορά τους τίτλους που εξετάστηκαν στις διάφορες κατηγορίες για το 2019 θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει πως αν και όλες οι κατηγορίες διέθεταν αξιόλογα βιβλία

το διήγημα αναμφισβήτητα ήταν η κατηγορία με το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Η δοκιμαϊκή γραφή εκτός από τις αναμενόμενες θεματικές της λογοτεχνικής και της ιστορικής κατεύθυνσης ανέδειξε και νέα πεδία όπως αυτό της ποιητικής της φωτογραφίας ή του ψηφιακού ανθρωπισμού και της φιλοσοφικής περιπλάνησης. Ο χώρος του μυθιστορήματος και της ποίησης κινήθηκε σε πολύ καλό επίπεδο με πολλές πειραματικές προσπάθειες μείξης ειδολογικών κατηγοριών και ανάδειξη ευαίσθητων θεμάτων ενώ το χρονικό-βιογραφία-μαρτυρία έδωσε τα πιο ενδιαφέροντα δείγματα στο είδος της μαρτυρίας με μεγάλη θεματική ποικιλία.

Τη **μυθιστορηματική παραγωγή** του 2019 χαρακτηρίζει μεγάλο εύρος προσεγγίσεων, θεματικών και τεχνικών. Σε αυτή την πολύ καλή χρονιά για το μυθιστόρημα συνυπάρχουν ρεαλιστικές προσεγγίσεις, μεταμοντέρνα εγχειρήματα, κλασικότροπα έργα, έργα επιστημονικής φαντασίας, δυστοπίες, ταξιδιωτικά χρονικά με αναφορές στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, έργα με δεσπίζουσα την αισθητική των κόμικ άλλα με πλαισίωση νουάρ, ιστορικά μυθιστορήματα, έργα που συνομιλούν με κλασικά αριστουργήματα καθώς και ψυχογραφικά εγχειρήματα. Το ζήτημα της κρίσης, της μετανάστευσης και ευαίσθητα κοινωνικά θέματα, όπως αυτό του φύλου ή της αυτοκτονίας προσεγγίζονται με πρωτοτυπία και σεβασμό. Η πολιτική θεματολογία είτε αφορά την ελληνική ή τη διεθνή πραγματικότητα, με θέματα του παρελθόντος ή των τελευταίων δεκαετιών έχει επίσης απασχολήσει έντονα τους πεζογράφους. Πρωτοτυπία σε θεματικές και τεχνικές, αρτιότητα στη διαπραγμάτευση, κοινωνική ευαισθησία σημερινή αλλά κλασική γραφή χαρακτηρίζει τη παραγωγή της χρονιάς αυτής.

Το **διήγημα** ίσως να είναι και η λογοτεχνική κατηγορία που έδωσε τα πιο ενδιαφέροντα δείγματα τη χρονιά αυτή. Μεγάλος αριθμός συλλογών διηγημάτων άντλησε την έμπνευσή του από την ελληνική επαρχία, άλλοτε με προσεγγίσεις περισσότερο παραδοσιακές άλλοτε με μια πιο λοξή ματιά μας παραδίδει ένα είδος νέο-ηθογραφίας που παρουσιάζει ένα τεράστιο ενδιαφέρον. Η παράδοση, η μοναξιά των τόπων, συνομιλούν με σύγχρονες θεματικές όπως η οικολογική καταστροφή, η ανάγκη των ανθρώπων να ανήκουν κάπου, δίνονται με αρτιότητα συγγραφική και με νεωτερικές τεχνικές. Παρούσες είναι και οι ιστορίες που μιλούν για τις χαμένες πατρίδες για τον απόηχο της εισβολής στην Κύπρο, αλλά και για ιστορικές στιγμές του τόπου. Η χιουμοριστική διάθεση όμως, δεν είναι απύσχα από αυτή την κατηγορία που τη συναντάμε είτε με τη δημιουργία ευφάνταστων υπερηρώων είτε μέσα από κείμενα πολύ μικρής φόρμας που σχολιάζουν σύγχρονες ή

παλαιότερες καταστάσεις. Μαγικός ρεαλισμός και επιστημονική φαντασία, η γλώσσα των social media και η ρεαλιστική γραφή συναντώνται με ενδιαφέροντα τρόπο. Οι ντοπιολαλιές μπορούμε να πούμε πως είχαν την τιμητική τους, εμπλουτίζοντας τον γραπτό λόγο με νησιώτικες ή ηπειρωτικές διαλέκτους, αλλά παρούσα ήταν η αργκό και ο λαϊκότροπος λόγος. Νουβέλες μεγάλης εμβάθυνσης, σύντομα διηγήματα που δημιουργούν ψηφίδες μιας ευρύτερης συνομιλίας, μικρές φόρμες που συνδιαλέγονται με φωτογραφίες υψηλού ενδιαφέροντος και άλλες που παίζουν με υψηλής αισθητικής εικονογράφιση συνθέτουν ένα υψηλών προδιαγραφών πάζλ.

Η ποιητική παραγωγή του 2019 υπήρξε πλούσια και πολύπλευρη, με θεματικές επικεντρωμένες στην έκφραση του ατομικού αλλά του συλλογικού βιώματος, στην αναζήτηση της ατομικής ταυτότητας, στη θέση του εαυτού στον κόσμο και τη σχέση με αυτόν αλλά και στην αναμέτρηση με τον ποιητικό λόγο και το ρόλο της ποίησης.

Κινήθηκε τόσο προς τη λεγόμενη παράδοση (αυστηρά έμμετρη ποίηση, μοντερνιστική ποιητική) όσο και προς νέες ποιητικές προτάσεις. Μορφολογικά χρησιμοποιήθηκε μια ευρεία γκάμα επιλογών από τις αυστηρά έμμετρες μορφές έως μορφικούς πειραματισμούς, με την υιοθέτηση τρόπων του πεζού λόγου και μάλιστα με στοιχεία από επιστημονικά πεδία (ιστορία, στον ποικιλότροπο διάλογο με την οποία επικεντρώθηκαν αρκετές συλλογές, φιλοσοφία, κοινωνική ανθρωπολογία, φιλολογία). Είναι αξιοπρόσεκτη η επεξεργασία της γλώσσας αντλώντας από ένα ευρύ γλωσσικό φάσμα, ενίοτε απόρροια της σύζευξης ποιητικού-μεταφορικού με καθημερινό ή/και κυριολεκτικό λόγο.

Τα παραπάνω, που άλλοτε λειτούργησαν δραστικά άλλοτε έμειναν σε ένα επίπεδο αναζητήσεων, αποτυπώνουν μια νέα προβληματική ως προς τα ποιητικά μέσα και ως προς τη στόχευση της ίδιας της ποίησης. Άξια λόγου είναι η αυξανόμενη παρουσία της πραγμάτευσης των έμφυλων ταυτοτήτων και η επικέντρωση σε θεματικές άλλοτε θεωρούμενες ευαίσθητες ή και ταμπού. Εισάγεται έτσι μια ομάδα ποιημάτων και συλλογών που ανοίγουν μια νέα παράδοση.

Το δοκίμιο του 2019 παρουσιάζει δυο κυρίαρχες κατηγορίες : αυτή του φιλολογικού και αυτή του ιστορικού δοκιμίου, με όλες τις επιμέρους κατευθύνσεις του, αλλά και ιδιαίτερες περιπτώσεις όπως η ενασχόληση με την ποιητική της φωτογραφίας ως τέχνης, τον ψηφιακό ανθρωπισμό, το φιλοσοφικό ενδοσκοπικό δοκίμιο της περιπλάνησης ή την κοινωνιολογική ανάλυση της επικράτησης συγκεκριμένων αρχιτεκτονικών ρυθμών στην Ελλάδα της οθωνικής περιόδου. Στον χώρο του φιλολογικού δοκιμίου διερευνώνται περίοδοι και

θεματικές που ξεκινούν από την Κρητική Αναγέννηση περνούν στον 19^ο και στον 20^ο αιώνα στην ελληνική και στις ξένες γραμματείες και φτάνουν στις μέρες μας είτε μέσω της ελληνικής είτε μέσω της παγκόσμιας πεζογραφίας, όπου διερευνώνται διάφορες παράμετροι. Άλλοτε η ματιά είναι συγκριτολογική, αφού εξετάζεται η ελληνική λογοτεχνία μέσα από το πρίσμα της ευρωπαϊκής άλλοτε είναι διεπιστημονική αφού προσεγγίζεται το παιχνίδι φιλοσοφίας και λογοτεχνίας ή το πέρασμα θεολογικών αναζητήσεων σε λογοτεχνικά κείμενα ή ακόμη οι κατακτήσεις της φωτογραφίας στη συγγραφή λογοτεχνικών έργων. Στιβαρές οι ιστορικές μελέτες, με στέρεο θεωρητικό υπόβαθρο και ενημερωμένη ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, είτε αφορούν την κοινωνική ιστορία είτε την οικονομική είτε πρόκειται για πολυσύνθετα έργα που συνδυάζουν την πολιτική επιστήμη την ιστορική κοινωνιολογία και την ιστοριογραφία θα αποτελέσουν έργα υποδομής για τις εκάστοτε θεματικές που πραγματεύονται.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η **κατηγορία -μαρτυρία-βιογραφία- χρονικό-ταξιδιωτική λογοτεχνία** λόγω της θεματικής, χρονολογικής και ειδολογικής ποικιλίας. Εδώ τα κείμενα μας μεταφέρουν από συγκλονιστικές μαρτυρίες των γεγονότων της μικρασιατικής εκστρατείας ή της σχέσης Χρυσόστομου Στεργιάδη, σε αυτές του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου μέσα από παιδικά μάτια στην αστική Αθήνα, σε περιπλανήσεις μέσω της Αφρικανικής ηπείρου προς το Λονδίνο για τη διάσωση του χρυσού της χώρας από τους ναζί, στις ευαίσθητες αναμνήσεις της εβραϊκής κοινότητας της Καβάλας που χάθηκε με το Ολοκαύτωμα, σε τραγικές εμπειρίες μέσα από το στρατόπεδο της Μακρονήσου σε αφηγήσεις πρωταγωνιστών των γεγονότων του Πολυτεχνείου και τέλος σε εξομολογήσεις που καλύπτουν την προδικτατορική τη δικτατορική και τη μεταδικτατορική περίοδο. Οι προσωπικές αυτές ιστορίες συμπλέκονται με κομμάτια της ιστορίας του τόπου και δυστυχώς με τις πιο τραγικές σελίδες της είτε πρόκειται για τη Μικρασιατική Καταστροφή είτε για την περίοδο του Δεύτερου Παγκοσμίου πολέμου, του Εμφυλίου ή της Δικτατορίας. Προσωπικά δράματα που αποκτούν οικουμενικές διαστάσεις στην αποτύπωση των δεινών της χώρας. Στην ίδια κατηγορία υπάρχουν όμως και άλλων ειδών έργα όπως αυτά που μας ξεναγούν σε σημαντικά σημεία της πρωτεύουσας (Εθνικός κήπος) και προσεγγίζουν την πολιτιστική ιστορία τους, μελέτες που καταγράφουν την ανάπτυξη της φαρμακευτικής στον τόπο μας τον αρχόμενο 20 αιώνα, σημαντικές βιογραφίες ιστορικών προσωπικοτήτων που αποκαλύπτουν μέσα από αρχειακό υλικό άγνωστες πτυχές τους, αλλά και έργα που σχολιάζουν τη μετάβαση από την αγροτική κοινωνία των αρχών του εικοστού αιώνα στην

κοινωνία της υψηλής τεχνολογίας του 21 αιώνα δοσμένες με χιούμορ και βάθος αναμειγνύοντας στην οικογενειακή ιστορία την πολιτισμική ιστορία του τόπου.

Η κατηγορία των **πρωτοεμφανιζόμενων**, παρόλο που το ηλικιακό όριο των 35 ετών κράτησε εκτός αυτής κάποιες πολύ καλές προτάσεις ηλικιακά μεγαλύτερων συγγραφέων, έδωσε πολύ ενδιαφέροντα δείγματα γραφής στις κατηγορίες της ποίησης και του διηγήματος. Έργα μεγάλης ωριμότητας που δεν πρόδιδαν την πρώτη εμφάνιση του γράφοντα αφήνουν πολλές ελπίδες για λαμπρές επιδόσεις στο μέλλον.

Νίκος Βατόπουλος

Τα κύρια χαρακτηριστικά της εκδοτικής παραγωγής κατά το έτος 2019 δείχνουν να παγιώνουν και να προεκτείνουν διαφαινόμενες τάσεις που είχαν αναδυθεί ήδη στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας. Δείχνει να κλείνει ένας πολυετής κύκλος των αρχών του 21^{ου} αιώνα, στον οποίο ενσωματώνονται αναζητήσεις μέσα από την διάψευση του μιλένιουμ και το βάρος της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Το 2019 δείχνει να προετοιμάζει το νέο κλίμα που ενδεχομένως θα είναι κυρίαρχο στη δεκαετία του 2020, ως μία περισσότερο ώριμη έκφραση αναζήτησης στον αιώνα μας.

Παρότι είναι παρακινδυνευμένο να γενικεύει κανείς όταν προσεγγίζει ένα σύνθετο και πολυπαραγοντικό φαινόμενο, θα τολμούσα, ωστόσο να υπογραμμίσω πως οι μεγάλες θεματικές στη λογοτεχνία και την ποίηση κινούνται πλέον με μεγαλύτερη ορμή και πιο στέρεη βάση προς μια ανίχνευση του εαυτού σε συνθήκες που προκύπτουν από το μεγάλο κάδρο της σύγχρονης, ρευστής κοινωνίας και των πολλαπλών ταυτοτήτων.

Σε κάθε περίπτωση, το έτος 2019 μας έδωσε σημαντικά έργα τόσο σε επίπεδο μυθοπλασίας όσο και σε επίπεδο δοκιμίου. Η δοκιμιακή γραφή εξακολουθεί και ανοίγει νέους δρόμους τόσο θεματικά όσο και ως αποτέλεσμα έρευνας.

Ειδικότερα:

Μυθιστόρημα

Το 2019 ήταν μια αρκετά καλή χρονιά για το μυθιστόρημα με παραγωγή κάποιων έργων που δείχνουν απομάκρυνση από την αμηχανία προηγούμενων ετών. Παγιώνεται μια υποχώρηση τόσο του ιστορικού μυθιστορήματος (χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν αρκετά δείγματα του είδους) όσο και της αυτοναφορικότητας σε

ιμπρεσιονιστικά μυθοπλαστικά έργα. Το 2019 είδαμε πυκνές συνθέσεις σύγχρονης ζωής όπως στο μυθιστόρημα του Χρήστου Κυθρεώτη αλλά και τομές στον ιστορικό και βιωματικό χρόνο όπως στην περίπτωση του Ηλία Μαγκλίνη (χωρίς όμως τον χαρακτήρα ή τη στόχευση του ιστορικού μυθιστορήματος). Αυτά τα δύο τόσο διαφορετικά έργα ιδρύουν από άλλη σκοπιά το καθένα ένα διάλογο ανάμεσα στις γενεές οργανώνοντας εκδοχές του στίγματος στον χρόνο.

Η διεύρυνση της θεματολογίας εκτείνεται και σε θέματα που προκύπτουν από μια ευρύτατη βεντάλια κοινωνικών ζητημάτων όπως η ταυτότητα φύλου, η αυτοδιάθεση, η σχέση με το σώμα. Επίσης, δείχνει να ενισχύεται η παραγωγή της εγχώριας σκηνής της αστυνομικής λογοτεχνίας, και να συντηρείται το ενδιαφέρον για το είδος αυτό, όπως και ζώσα και δημοφιλής παραμένει και η κλασική αφήγηση, όπως στο έργο του Ισίδωρου Ζουργού, φαινόμενο που θέτει ένα ενδιαφέρον ερώτημα για την ελληνική παραγωγή πάνω στο αγγλοσαξονικό δίπολο popular και literary fiction.

Διήγημα

Η διηγηματογραφία και εν γένει η μικρή φόρμα, αν συνυπολογίσει κανείς και τις νουβέλες, εξακολουθεί και είναι το πιο ισχυρό, κατά τη γνώμη μου, πεδίο της ελληνικής λογοτεχνίας. Και αυτό δεν είναι σύγχρονο φαινόμενο. Η αντοχή και η επίδοση της μικρής φόρμας αξίζει να διερευνηθεί πάνω σε άξονες κοινωνικής ακτινογράφησης και μελέτης των συμπεριφορών, καθώς η μικρή φόρμα σε σχέση με τη μεγάλη σύνθεση έχει να κάνει με στοιχεία ιδιοσυγκρασίας και ευρύτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες της αστικής κοινωνίας. Σε κάθε περίπτωση, είχαμε αξιόλογα έως πολύ αξιόλογα έργα συλλογής διηγημάτων ή αυτόνομες νουβέλες, που συνεχίζουν την εγχώρια παράδοση της λογοτεχνίας με θαυμαστή οικονομία. Η γλώσσα σε ορισμένα έργα (όπως του Μιχάλη Μακρόπουλου) αποκτά μια αυτόνομη υπόσταση και γίνεται εργαλείο συγκίνησης αλλά και πολιτισμικής συνεκτικότητας. Η εμβάθυνση στο ίχνος του μικρού τόπου (όπως στην περίπτωση του Κυριάκου Συφιλιτζόγλου και όχι μόνον) δείχνει να έχει μεγάλες αντοχές αλλά και πολλές και διαφορετικές προσεγγίσεις και εκδοχές. Ο μικρός τόπος, η γενέθλια γη, το αρχέγονο χώμα, η μνήμη των προγόνων και από την άλλη η αυτονόμηση και η κατ' επιλογήν ή καθ' ἑξιν εξάρτηση, ψυχική ή κοινωνική, φαίνεται πως αποτελεί σημαντική δεξαμενή έμπνευσης αλλά και αναφοράς, με πολλά και ενίοτε σημαντικά δείγματα γραφής.

Ποίηση

Η αιμοδότηση της ποίησης με νέες φωνές από νεότερες γενιές είναι ένα φαινόμενο που συνεχίζεται μάλλον ενδυναμωμένο. Η ποιητική παραγωγή, ως επί το πλείστον νεωτερική ή μεταμοντέρνα, υποδηλώνει εν μέρει την αγωνία εξεύρεσης νέων κωδίκων αφήγησης και αρχιτεκτονικής με άξονα ένα ολοένα και πιο ευλύγιστο γλωσσικό αισθητήριο. Η γενιά 30-45 ετών είναι σε πλήρη άνθηση. Βλέπουμε μεμονωμένα δείγματα παραδοσιακής δομής. Παρατηρούμε επίσης την ένταση της αφηγηματικότητας, που, κατά περίπτωση, συνορεύει με την πεζογραφία ή έστω με εκδοχές πεζού λόγου. Ενδιαφέρουσες και οι περιπτώσεις ένταξης γεωγραφικών και ιστορικών προσδιορισμών, με έντονη εικονοποιητική δύναμη, ως αποτέλεσμα απελευθέρωσης αυτόνομων κόσμων με ιδιαίτερο πνευματικό αποτύπωμα.

Δοκίμιο

Η κατηγορία του δοκιμίου έδωσε κατά το 2019 ορισμένους από τους πλέον ενδιαφέροντες και πολυσήμαντους τίτλους. Η έρευνα σε πολλά γνωσιακά πεδία αποδίδει σταθερά καρπούς και συνεχίζεται πολυσχιδής. Δηλαδή, βλέπουμε τη σταθερή παραγωγή σημαντικών έργων της σύγχρονης ιστοριογραφίας που διερευνούν πτυχές της ελληνικής ιστορίας ή εξετάζουν τον συλλογικό ψυχισμό (Αντώνης Λιάκος, Κώστας Κωστής, Δημήτρης Σωτηρόπουλος, Γιάννης Βούλγαρης κ.ά) όπως και την ειδικότερη έρευνα σε τομείς της λογοτεχνίας, της φιλοσοφίας και της γλώσσας. Επισημαίνονται δύο τομείς, της τεχνητής νοημοσύνης στο πλαίσιο του ψηφιακού ανθρωπισμού (Θεοφάνης Τάσης) και της περιπλάνησης όπως στο υβριδικό έργο του Νικήτα Σινιόσογλου.

Μαρτυρία – Χρονικό

Κατά το έτος 2019 είχαμε μια βεντάλια παραγωγής έργων σε αυτήν την πολυθεματική κατηγορία. Μαρτυρίες σε ιστορικό πλαίσιο, αυτοβιογραφικές ιστορήσεις, επιμέλεια παλαιότερων κειμένων όπως ημερολόγια πολέμου ή εγκλεισμού, οδοιπορικά με σύγκλιση του ιδιωτικού βιώματος με τη δημόσια ιστορία, έρευνες σε αρχεία πολιτικής ιστορίας, συνθέτουν ένα καλειδοσκοπικό απόθεμα νέας παραγωγής. Είχαμε ενδιαφέροντα έργα χωρίς όμως, κατά τη γνώμη μου, να υπάρχει ένα έργο μεγάλης πνοής και διαχρονικής αξίας. Ωστόσο, υπήρξε μια αξιοπρόσεκτη παραγωγή που εμπλουτίζει βιβλιογραφικά συγκεκριμένες κατηγορίες, όπως το καπνεμπόριο στην Καβάλα και η εβραϊκή κοινότητα της πόλης, τα παιδικά και εφηβικά χρόνια ενός Λεοντιδέα στην Αθήνα της Κατοχής, η επιμέλεια μικρασιατικού ημερολογίου, η Μακρόνησος, η πολιτική διαδρομή στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, η σχέση Σεφέρη-Αβέρωφ στο πλαίσιο της Συμφωνίας της Ζυρίχης, κ.ά.

Πρωτοεμφανιζόμενοι

Με δεδομένο το όριο των 35 ετών, εννέα έργα από διάφορες κατηγορίες ποιητικού ή πεζού λόγου, ξεχώρισαν κατά το έτος 2019. Πιστεύω πως κάποια από τα επιλεγμένα έργα είναι υψηλής ποιότητας και γεννούν αισιοδοξία για την εξέλιξη των δημιουργών τους. Φανερώνουν επίσης τα μεγάλα πνευματικά ανοίγματα νέων δημιουργών και το ιδιαίτερο γλωσσικό αισθητήριο.

Ευτυχία Παναγιώτου

Η εξέταση της βιβλιοπαραγωγής του 2019 άρχισε από τη νεοσύστατη Επιτροπή Λογοτεχνικών Κρατικών Βραβείων το χειμώνα του 2021. Η συλλογή και μελέτη της βιβλιοπαραγωγής του έτους 2019 στηρίχθηκε στον κατάλογο της Εθνικής Βιβλιοθήκης, στη βάση δεδομένων της biblionet.gr, σε εκδόσεις που τίθενται υπόψη του Υπουργείου είτε από τους εκδότες και τους συγγραφείς και αναπόφευκτα στην προσωπική έρευνα και εγρήγορση των μελών της Επιτροπής που παρακολουθούν τις εκδόσεις και την παρουσία τους στον Τύπο, τα περιοδικά, τα μπλογκς και τα κοινωνικά δίκτυα. Πέρα από τις δυσκολίες που προκύπτουν αυτονόητα από την απουσία μιας επίσημης καταγραφής όλης της ετήσιας εκδοτικής παραγωγής στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων και των αυτοεκδόσεων, οι πρωτόγνωρες συνθήκες της πανδημίας κατέστησαν ακόμη συνθετότερη τη διαδικασία χαρτογράφησης ανά κατηγορία, πλην όμως εξαιρετικά γόνιμη και ενδιαφέρουσα.

Σε ό,τι αφορά την ίδια τη βιβλιοπαραγωγή, συνολικά ήταν μια πολύ πλούσια χρονιά, σχόλιο που μεταφράζεται αφενός με ποσοτικά κριτήρια (περισσότερο καλά βιβλία) αλλά και με ποιοτικά (βιβλία που αναζητούν νέους δρόμους ή τελειοποιούν τα αισθητικά τους εργαλεία). Η διατύπωση γενικευτικών κρίσεων για την εκδοτική παραγωγή του 2019 θα ήταν μάλλον παρακινδυνευμένη. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι ως γενική εικόνα πραγματοποιείται ένα άνοιγμα, ιδιαίτερα της αμιγώς λογοτεχνικής παραγωγής, προς τον κόσμο. Οι συγγραφείς με περισσότερη τόλμη, ευχέρεια και ευαισθησία στρέφονται προς ετερόκλητες αντιλήψεις, εμπειρίες και ταυτότητες.

Πιο συγκεκριμένα:

Ισχυρό αποτύπωμα άφησε η εκδοτική χρονιά ως προς τα βιβλία **πρωτοεμφανιζόμενου/η συγγραφέα** στην κατηγορία της ποίησης και του διηγήματος-νουβέλας, είτε περιορίσουμε το φάσμα στο ορισμένο από το Υπουργείο ηλικιακό όριο των 35 ετών είτε κοιτάξουμε πέραν

αυτού του ορίου, που έδωσε περισσότερα ακόμη αξιόλογα δείγματα γραφής στις παραπάνω κατηγορίες, αλλά και στο μυθιστόρημα. Το έτος 2019 γεννά όντως αισιοδοξία και προσδοκίες ως προς την εξέλιξη των νέων συγγραφέων.

Η κατηγορία της **ποίησης** συνεχίζει να παρουσιάζει ποικιλομορφία, με σταθερή τα τελευταία χρόνια διάθεση να δοκιμάζονται τα παραδεδομένα (παραδοσιακά αλλά και μοντερνιστικά) όρια του είδους, ειδικά όταν το γραπτό κείμενο γίνεται πιο εύληπτο στην παραστασιακή του επιτέλεση ή και εκφώνηση. Σε αρκετές περιπτώσεις, ο ποιητικός λόγος συναρθρώνεται με τα εκφραστικά μέσα της πεζογραφίας, του δοκιμίου και της θεατρικής γραφής, ενώ σε άλλες παραμένει αδιαπραγμάτευτος ως προς τις απαιτήσεις του εσωτερικού ρυθμού και της μουσικότητας, ανεξάρτητα από το υποείδος που υποστηρίζεται (π.χ. αφηγηματικό) ή το ύφος που κυριαρχεί (π.χ. χιουμοριστικό, ειρωνικό, δραματικό). Πέρα από τις μεταμοντέρνες απόπειρες, παρατηρούνται κάποιες νεοφορμαλιστικές τάσεις, όπου επιστρατεύεται ο έμμετρος στίχος για να αποδοθεί (ή και όχι) η σύγχρονη συνθήκη. Επιπλέον, δεν είναι λίγες οι φορές όπου η ιδέα της «ποιητικής συλλογής» αντικαθίσταται πλήρως από την εμφατική στροφή προς τις ποιητικές συνθέσεις, κάποιες ιδιαίτερα πολυεπίπεδες, που θέτουν σε ενεργό συζήτηση τη δυνατότητα της ποίησης να αφηγείται σε μια ιστορική και φιλοσοφική προοπτική. Τα ποιητικά υποκείμενα αυτοσυστήνονται συχνά ως δυναμικές συλλογικές οντότητες και ο άνθρωπος φωτίζεται ως πολίτης του παγκόσμιου χάρτη, που σκέφτεται και ενεργεί πέραν του περικλειστού εαυτού ή της εγχώριας συνθήκης. Αξιοσημείωτη η μαχητική ευαισθησία της ποίησης σε ζητήματα ταυτότητας φύλου, διαχείρισης συλλογικών τραυμάτων και κριτικής στον ποιητικό κανόνα, μακριά από υψηλόφωνα ρητορικά σχήματα. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι πολλά βιβλία ποίησης διατηρούν αλώβητο τον συγκινησιακό και μεταφορικό πυρήνα του ποιητικού λόγου, προσφέροντας στιγμές αναγνωστικής απόλαυσης.

Οι επιδόσεις στο **μυθιστόρημα** ήταν επίσης υψηλές φέτος, δείχνοντας ενδεχομένως τη συνέχιση της παρατηρούμενης επανάκαμψης του είδους, σε κλασικές, μοντερνιστικές και μεταμοντέρνες αφηγήσεις. Συγκεκριμένα, παρουσιάζει ενδιαφέρον ο ευρηματικός τρόπος που επέλεξαν λογοτέχνες να πραγματευθούν το πρόσφατο ιστορικό βίωμα της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής κρίσης στην Ελλάδα κυρίως από την οπτική των νεότερων, ενώ εξίσου ενδιαφέρων ο διαφορετικός λογοτεχνικός χειρισμός (ψυχογραφικός, αυτοβιογραφικός, ρεαλιστικός, αναστοχαστικός) οικείων θεματικών, όπως είναι οι δυσαρμονίες στην (ελληνική) οικογένεια ή και οι σοβαρές, μη ομολογούμενες,

δυσλειτουργίες της. Η σχέση του ατόμου με το περιβάλλον του τοποθετείται ενίοτε σε περιόδους παγκόσμιας κρίσης (όπως το πυρηνικό δυστύχημα του Τσέρνομπιλ, η εμπειρία της μετανάστευσης, η δυστυχία από τα αδιέξοδα του καπιταλισμού), σε χώρες εκτός του μικρόκοσμου της Ελλάδας. Φαίνεται επίσης ότι η Ιστορία απασχολεί το μυθιστόρημα ως αναπόσπαστο κομμάτι της διαχείρισης της μνήμης ή και της συγκρότησης μετα-αφηγήσεων. Σε γενικές γραμμές, στο μυθιστόρημα παρατηρείται μια σημαντική απομάκρυνση από την αυτοαναφορικότητα αλλά και το κλειστό σύστημα του γλωσσικού πειραματισμού του υψηλού μοντερνισμού.

Το **διήγημα και η νουβέλα** κινήθηκαν στα πολύ καλά επίπεδα των τελευταίων ετών. Το 2019 διαφάνηκε μια εκφραστική ζωντάνια και ειδολογική ποικιλία γύρω από κοινούς θεματικούς άξονες όπως η εκ νέου πραγμάτευση της καταγωγής, είτε πρόκειται για τον γενέθλιο τόπο, τη γλώσσα και την ντοπιολαλιά της, την εθνική ταυτότητα και την παιδική ηλικία. Τα ολιγοσέλιδα διηγήματα και η πολύ μικρή φόρμα εξακολουθούν να υπερτερούν ειδικά σε νεότερους συγγραφείς σαν πρόκληση για πύκνωση, οικονομία και αποκρυστάλλωση του λόγου, σύμφωνα με τους κανόνες του είδους, ενώ λιγότερες παραμένουν οι απόπειρες δραματουργικής ανάπτυξης που προσφέρει το είδος της νουβέλας, οι οποίες όμως ξεχωρίζουν για την οξυδέρκεια της αφήγησης και τις υφολογικές τους επιλογές.

Στην **κατηγορία του δοκιμίου** παρατηρήθηκε η τάση προς τη συγγραφή ερευνητικών μελετών υψηλής ποιότητας σε διάλογο με τη σύγχρονη και παγκόσμια βιβλιογραφία. Χαρακτηριστική η παρουσία ιστορικών μελετών και αφηγήσεων που επιδιώκουν την αναδρομή στο παρελθόν για να κατανοήσουν φαινόμενα όπως η πρόσφατη οικονομική και πολιτική κρίση και να διατυπώσουν εκτιμήσεις για το μέλλον. Αρκετές οι ιστορικοφιλολογικές και συγκριτολογικές μελέτες από ακαδημαϊκούς καθηγητές/τριες, άλλες πιο εξειδικευμένης θεματολογίας, σε κάθε περίπτωση με σκοπό τον ουσιαστικό εμπλουτισμό ή την αναθεώρηση οπτικών σε γνωστά ως επί το πλείστον ζητήματα κυρίως της λογοτεχνίας. Λιγότερες είναι οι μελέτες που απομακρύνονται από τις κανονιστικές ακαδημαϊκές προσδοκίες, επιλέγοντας πιο ιδιοσυγκρασιακούς δοκιμιακούς δρόμους τόσο ως προς το ύφος, την ανάπτυξη των επιχειρημάτων και την τεκμηρίωση, που δείχνουν πρόθεση να απευθυνθούν και σε ένα ευρύτερο κοινό. Ισχνή η παρουσία του στοχαστικού και φιλοσοφικού δοκιμίου, της λογοτεχνικής κριτικής, και περιπτώσεων όπου δοκιμάζονται με σθένος τα ίδια τα όρια και οι έξεις τού, ούτως ή άλλως ανοιχτού σε ορισμούς, είδους.

Η πολυσυλλεκτική **κατηγορία μαρτυρίας-βιογραφίας-χρονικού-ταξιδιωτικής λογοτεχνίας** παρουσιάζει ποικιλία στη θεματική και σε κάποιες περιπτώσεις δεξιοτεχνικό χειρισμό του πραγματολογικού υλικού, σε επίπεδο αφήγησης ή επιστημονικής επιμέλειας. Εμφανής είναι η υποχώρηση της βιογραφίας και της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας έναντι της μαρτυρίας και της αυτοβιογραφίας. Ως προς την αυτοβιογραφία και την ημερολογιακή καταγραφή, οι αφηγήσεις παρουσιάζουν μια πιο προσωπική ματιά πάνω σε μεγάλα γεγονότα (ακόμα και με τα μάτια της παιδικής ηλικίας), μέσω της οποίας ενθαρρύνεται μια πιο εμπειρική κατανόηση της ιστορίας. Οι μαρτυρίες καλύπτουν στο σύνολό τους ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, από τη μικρασιατική καταστροφή έως και το τεχνολογικό μας παρόν. Οικεία θέματα όπως η γερμανική κατοχή, ο εμφύλιος, η δικτατορία και το κυπριακό ζήτημα παραμένουν ενεργά, άλλοτε με βιωματικό κι άλλοτε με ιδεολογικό πυρήνα, με εστίαση σε λιγότερο γνωστές ή και αμφιλεγόμενες όψεις τους.

Δημήτρης Αθηνάκης

Το 2019 ήταν μία εν γένει πολύ ενδιαφέρουσα χρονιά για τα γράμματα, τουλάχιστον για όσα κατάφερε η επιτροπή να εξετάσει, αναζητώντας σε πολύ διαφορετικές μεταξύ τους πηγές την εκδοτική παραγωγή. Όλες οι υπό εξέταση κατηγορίες είχαν να επιδείξουν έργα που κινούνται σε υψηλές στροφές όσον αφορά τη θεματική, την πραγμάτευση των εκάστοτε ζητημάτων καθαυτά, τη διαχρονία στη γλωσσική ή/και αισθητική επιλογή των δημιουργών, στην ενότητα της γλώσσας. Τα βιβλία που ξεχώρισαν το 2019 αποτελούν ίσως ακόμα ένα κομμάτι του παζλ που συνθέτει τη νέα διαδρομή που διανύουν τα καθ' ημάς γράμματα από το γύρισμα του αιώνα και δώθε: τα έργα αποκτούν την εξωστρέφεια που αποτελεί πυρηνικό χαρακτηριστικό του 21ου αιώνα και τη συνομιλία με τη διεθνή λογοτεχνία και τον παγκόσμιο στοχασμό. Αν και η βιβλιοπαραγωγή ήταν έτι μία χρονιά μαζική —και πολλάκις άκριτη—, οι ευρείες και οι βραχείες λίστες ήταν *grosso modo* ένα νεύμα, ας μου επιτραπεί, προς τον αναγνώστη: σε τούτα εδώ τα μάρμαρα κακιά σκουριά δεν πιάνει [...] εδώ το φως, εδώ ο γιαλός, χρυσές γαλάζιες γλώσσες.

Όσον αφορά το **μυθιστόρημα** και τα έργα που η επιτροπή ξεχώρισε, δεν θα ήταν διόλου τολμηρό να σημειώσουμε ότι η συντριπτική τους πλειονότητα επανελέγχει τα όρια της αφήγησης και της θεματικής, βυθίζεται σε νέα μέτρα και σταθμά, επιδιώκει να αναμετρηθεί

με εαυτούς και αλλήλους, άλλοτε ομφαλοσκοπώντας και άλλοτε αναζητώντας την επαφή με τον κόσμο όπως αυτός διαμορφώνεται σήμερα. Παρότι λείπουν κατά κανόνα οι «μεγάλες» αφηγήσεις, αυτό που οι κριτικοί και οι θεωρητικοί ονομάζουν —και συχνά μετά μανίας αναζητούν ως— «μεγάλο μυθιστόρημα», το 2019 ήταν μία εξαιρετικά... ανθρώπινη χρονιά· οι πεζογράφοι κέρδισαν για άλλη μία φορά το στοίχημα που μοιάζει να θέτουν στον εαυτό τους: οι πρωταγωνιστές των βιβλίων τους ξεπερνούν, γίνονται αυθύπαρκτα δημιουργήματα και μας αφορούν όλους, ακόμα κι αν πόρρω απέχουν από το γνώριμο και αποδεκτό περιβάλλον μας. Αξίζει ίσως να επισημάνουμε ότι, αν και συχνά ο αφηγηματικός χρόνος εντοπίζεται μακριά από το τώρα —πριν ή μετά από αυτό—, η ανάγνωση οδηγεί σχεδόν αναπόφευκτα στην ανατομία του παρόντος μας.

Στην κατηγορία **διήγημα-νουβέλα**, επιβεβαιώνεται η μακρά παράδοση της ελληνικής μικρής φόρμας ως οχήματος διάγνωσης της ίδιας της ζωής καθ' ολοκληρίαν. Τα έργα που ξεχώρισαν δεν αφήνουν τίποτε ανεπεξέργαστο, βυθοσκοπούν όσα περνούν ενδεχομένως απαρατήρητα εξαιτίας της υψηλής ταχύτητας των χωροχρονικών και κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων, περιγράφουν απέριττα και εξόχως στοχαστικά όσα μας περιβάλλουν. Ιδιαίτερα, ασφαλώς, τα βιβλία που εντάχθηκαν στην ευρεία και τη βραχεία λίστα φαίνεται ότι επικυρώνουν τη θεματική ευρύτητα με τη μορφή της πύκνωσης, τη γλωσσική διαφορετικότητα με τη μορφή της διαχρονίας, την αισθητική γενναιοδωρία με τη μορφή της οικονομίας. Η κατηγορία διήγημα-νουβέλα στη βραχεία της μορφή δεν είναι, εξ όσων συνάγεται, τίποτε άλλο παρά ακόμα μία περίτρανη απόδειξη ότι, όσο κι αν οι νέες αφηγηματικές μορφές —διά των πανταχού κραταιών social media— επιβάλλουν τη γλώσσα ως σύνθημα, ο πυκνός λόγος μπορεί ακόμα να παράγει έργα που διαμορφώνουν πολυπρισματικές αναγνωστικές —και όχι μόνον— συνειδήσεις.

Στην **ποίηση**, είχαμε για άλλη μία χρονιά μαζική εκδοτική παραγωγή. Παρότι οι τίτλοι, ωστόσο, ξεπέρασαν εντέλει τους 800 (!), οι συλλογές και οι συνθέσεις που ξεχώρισαν στα δύο στάδια κατάρτισης των λιστών ήταν ολοφάνερα εκείνες που αναπόδραστα και μοιραία θα ξεχώριζαν. Τα έργα, άλλοτε με τη γλώσσα και την αισθητική του σήμερα και άλλοτε με εκείνες μιας εποχής για πάντα χαμένης, δημιουργούν ρωγμές στο μασίφ παρόν, διά των οποίων ο λόγος, η ατμόσφαιρα, η θεματική και τεχνοτροπία διαλαλούν τη μεγάλη ενότητα της ελληνικής γλώσσας, τον διάλογό της με τη διεθνή παραγωγή που εισάγει και εξάγει νέες ερμηνείες, τον μονόλογό της που οδηγεί στην αυτοδιάγνωση και την αυτογνωσία. Οι Έλληνες ποιητές και οι Ελληνίδες ποιήτριες, το 2019, κυριολεκτικά δεν άφησαν τίποτα

όρθιο. Μίξαραν τα είδη, τις λέξεις, τον στοχασμό, δεν φοβήθηκαν να θίξουν ζητήματα του «τώρα» με τον τρόπο τού «τότε», σάρκασαν και αυτοσαρκάστηκαν, ατένισαν την ύπαρξη και την ανυπαρξία. Στο μεγάλο καζάνι του 21ου αιώνα οι ελληνόγλωσσοι δημιουργοί προσθέτουν τα δικά τους υλικά, ξεκινώντας πάντοτε από τα όρια που θέτει η γλώσσα — ξεπερνώντας τα χωρίς κανέναν δισταγμό· και νικώντας.

Στην κατηγορία του **δοκιμίου**, εξακολουθεί να επικρατεί η Ιστορία και η Φιλολογία, ενώ παρατηρείται μία τάση στόχευσης του δοκιμιακού λόγου στη διάγνωση και την ανατομία του παρόντος. Αυτό που, εντούτοις, διακρίνει ορισμένα έργα από άλλα είναι η δοκιμασία των ορίων του λόγου, κάτι που οδηγεί πέρα από την ίδια την πραγμάτευση της θεματικής και του υλικού της. Και στην ευρεία και στη βραχεία λίστα, τα έργα που προκρίθηκαν μετακινούν τον στοχαστικό λόγο από το όριο της «στείρας» παράθεσης τεκμηρίων και ιδεών στη νέα αφηγηματική τάση που θέλει τους συγγραφείς να ανανεώνουν τη σχέση τους με τη γλώσσα ανανεώνοντας τους δεσμούς με τον μέσο αναγνώστη. Και πάλι, τα είδη μιξάρονται, την ώρα που τα έργα —τουλάχιστον αυτά που η επιτροπή ξεχώρισε— παραμένουν σαφείς δοκιμιακές καταθέσεις. Ο διάλογος με τον εγχώριο και τον διεθνή επιστημονικό λόγο δεν λείπει από κανένα βιβλίο, ενώ δημιουργείται επιπλέον χώρος για νέες έρευνες. Το δοκίμιο, όπως αυτό φάνηκε στην παραγωγή του 2019, είναι μάλλον μία προσπάθεια διάνοιξης νέων πεδίων για τους ειδικούς και οπωσδήποτε καινούργιων δεσμών με το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό.

Το πεδίο του **χρονικού-μαρτυρίας-βιογραφίας-ταξιδιωτικής λογοτεχνίας** είναι, απ' ό,τι καταδεικνύει η... εξωθεσμική σύγκριση με τις υπόλοιπες κατηγορίες, εκείνο που αναμειγνύει, εκ φύσεως και εξ αντικειμένου, την πραγματικότητα του τεκμηρίου με την εκφραστική ευρύτητα κατά τρόπο κυριολεκτικά ψυχαγωγικό. Καλύπτοντας κατά κανόνα έναν αιώνα που τα «είχε όλα» όσο κανείς άλλος, όπως ο 20ός, τα βιβλία που προκρίθηκαν από το σύνολο της βιβλιοπαραγωγής του 2019 αποδείχθηκε ότι η συγκεκριμένη κατηγορία είναι ένα από τα βασικά οχήματα κατανόησης του παρελθόντος και του παρόντος. Αν και λείπει, όπως είχε συζητηθεί, αυτό που ονομάζουμε «έργο μακράς πνοής», είναι μάλλον δύσκολο να αγνοήσουμε τις ξεχωριστές και διακριτές γραφές που καταυγάζουν ψηφίδες του συλλογικού μας συνειδητού και της κοινής μας παράδοσης.

Οι **πρωτοεμφανιζόμενοι συγγραφείς** ήταν, όπως είναι βεβαίως φυσικό, η μεγάλη μας ελπίδα. Μία ελπίδα που παραμένει ως τέτοια αν κρίνει κανείς από τα βιβλία που η επιτροπή ξεχώρισε. Αυτό που αξίζει, νομίζω, να σημειώσουμε είναι το γεγονός ότι τα

προκριθέντα απέχουν παρασάγγας από τη συντριπτικότατη πλειονότητα των έργων που έμειναν εκτός λίστας, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Μπορεί από πλευράς στατιστικής (και ηλικιακού ορίου) η εννιάδα των πρωτοεμφανιζόμενων να είναι ένα μόνο μικρό τμήμα της υπερδραστηριότητας των νέων συγγραφέων, ωστόσο μπορούμε με σχετική ασφάλεια να πούμε ότι δημιουργούν μία κάποια αδημονία για όσα θα ακολουθήσουν, για όσα μέλλει να γραφτούν στη γλώσσα μας τα επόμενα χρόνια. Οι πρωτοεμφανιζόμενοι συγγραφείς είναι γραφιάδες του παρόντος, έχουν την ωριμότητα που τους ξεχωρίζει, αλλά και την απαραίτητη «άγνοια κινδύνου», εκείνη τη συγκινητική αφέλεια που τους απελευθερώνει από σχολές, γενιές, είδη και θεματικές. Το 2019 ήταν μία λαμπρή χρονιά γεμάτη υποσχέσεις.

Κώστας Καραβίδας

Το 2019 μου αφήνει μια ευχάριστη και ελπιδοφόρα αίσθηση για τη λογοτεχνία που γράφεται στην Ελλάδα σήμερα. Η εκδοτική παραγωγή της χρονιάς υπήρξε σε γενικές γραμμές αξιόλογη, αν και ανά κατηγορία θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς σοβαρές ποιοτικές και ποσοτικές διακυμάνσεις. Τις καλύτερες επιδόσεις τις συναντούμε, κατά τη γνώμη μου, στο μυθιστόρημα και την ποίηση, ενώ δεν υπολείπεται σε αξία και η παραγωγή στην κατηγορία του διηγήματος και της νουβέλας. Λιγότερο σημαντική, με αξιοσημείωτες ωστόσο εξαιρέσεις, ήταν η παραγωγή στις κατηγορίες του δοκιμίου-κριτικής και της μαρτυρίας-χρονικού-βιογραφίας-ταξιδιωτικής λογοτεχνίας. Στον γενικό θετικό απολογισμό πρέπει σίγουρα να επισημανθεί και η καταγραφή αρκετών αξιοπρόσεκτων πρωτοεμφανιζόμενων συγγραφέων, παρά τη διατήρηση του περιοριστικού ηλικιακού ορίου των 35 χρόνων στον θεσμό των Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας του Υπουργείου Πολιτισμού.

Πιο συγκεκριμένα, η εκδοτική παραγωγή **μυθιστορήματος** το 2019, συνεχίζοντας την περσινή πολύ καλή χρονιά, αποδεικνύει πως οι έλληνες μυθιστοριογράφοι παραμένουν ανήσυχοι, εξωστρεφείς και στραμμένοι στο παρόν και την προσπάθεια για κατανόησή του. Το συγγραφικό ενδιαφέρον φαίνεται να στρέφεται περισσότερο στη διαμόρφωση κεντρικών χαρακτήρων-ηρώων και λιγότερο στη σύνθετη πλοκή ή σε πολυφωνικές αφηγήσεις. Η τάση εμφάνισης αρκετών υψηλού επιπέδου μυθιστορημάτων, που είχε

διαφανεί τα τελευταία χρόνια, μετά από μια μεγάλη περίοδο κυριαρχίας του διηγήματος, φαίνεται πως τη χρονιά που εξετάζουμε κορυφώθηκε. Το 2019 εμφανίστηκε αξιοσημείωτος αριθμός έργων (σίγουρα μεγαλύτερος από ό,τι τα προηγούμενα χρόνια) παλαιότερων αλλά και νεότερων συγγραφέων σε στιγμή δημιουργικής ωριμότητας, που επιτρέπει την εκτίμηση ότι το ελληνικό μυθιστόρημα πατά γερά στο έδαφος της σύγχρονης πραγματικότητας, έχοντας ξεπεράσει την τάση «δημοσιογραφικής» και καταγγελτικής καταγραφής της πρόσφατης οικονομικής κρίσης. Η αναζήτηση του υπαρξιακού αποτυπώματος της σύγχρονης εμπειρίας, η επικέντρωση του ενδιαφέροντος στις ανθρώπινες και οικογενειακές σχέσεις (π.χ. σχέση πατέρα-γιου), η διαχείριση της καθημερινότητας, αλλά και νέες θεματικές που απασχολούν τους συγγραφείς της νεότερης γενιάς (μετανάστευση, οικολογική κρίση, ζητήματα έμφυλων ταυτοτήτων), όπως επίσης και -λιγότερες είναι η αλήθεια- ενδιαφέρουσες αναζητήσεις στο πεδίο των αφηγηματικών μορφών και των ειδών είναι κάποια από τα χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στα καλύτερα μυθιστορήματα του 2019. Ενδιαφέρον στοιχείο της κατηγορίας «Μυθιστόρημα» που αποτυπώνεται διακριτά αυτή τη χρονιά είναι η ολοένα και συχνότερη εμφάνιση στρωτών, ιδιαίτερα ευανάγνωστων, αλλά συνάμα ποιοτικών έργων, που ακολουθούν περισσότερο συμβατικές και κλασικές φόρμες. Αξιοπρόσεκτη είναι επίσης η τάση επανεμφάνισης του πολιτικού μυθιστορήματος με τη στενότερη ή την ευρύτερη έννοια του όρου, δείγμα κι αυτή της επαναφοράς των συλλογικών αναζητήσεων στα συγγραφικά ενδιαφέροντα.

Πολύ παραγωγική τόσο σε ποσότητα όσο και σε ποιότητα υπήρξε η χρονιά και για την **ποίηση**. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι, χρόνο με τον χρόνο, φαίνεται πως αποσύρεται, για βιολογικούς και όχι μόνο λόγους, η «γενιά του '70» και βέβαια οι παλαιότερες μεταπολεμικές γενιές, ενώ στο προσκήνιο έρχονται οι πολύ νεότερες και όχι οι ενδιάμεσες γενιές. Ποιήτριες και ποιητές, δηλαδή, που εμφανίστηκαν τα δέκα-δεκαπέντε τελευταία χρόνια και τώρα δίνουν τις πιο ώριμες ποιητικές τους δουλειές. Οι νεότεροι και σύγχρονοι έλληνες ποιητές συνεχίζουν τη γλωσσική εξόρυξη των παλαιότερων γενιών, επιχειρώντας να αποτυπώσουν με το δικό τους προσωπικό ιδιόλεκτο και λεξιλόγιο το σύγχρονο αίσθημα. Συνομιλίες με φωνές από τη νεοελληνική παράδοση, με τις παλαιότερες φόρμες και τους έμμετρους ποιητικούς τρόπους, αλλά και ανοίγματα σε διεθνείς τάσεις με τολμηρές και υβριδικές αναζητήσεις γύρω από το σύγχρονο ποιητικό φαινόμενο είναι χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στις πιο ενδιαφέρουσες από τις συλλογές της χρονιάς. Ο διακειμενικός και σε κάποιες περιπτώσεις διακαλλιτεχνικός

διάλογος αποτελεί επίσης ένδειξη του ανοίγματος της οπτικής και των πηγών έμπνευσης των ποιητών σε άλλες γλωσσικές και καλλιτεχνικές σφαίρες. Οι ιδέες διακινούνται άφοβα και κάποτε με ευστοχία στην ποίηση των νεότερων ποιητών.

Στην κατηγορία **«διήγημα-νουβέλα»**, είδη με σημαντική παράδοση στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία (ειδικά το διήγημα), παρατηρούνται αξιοσημείωτες θεματικές και μορφικές συνομαδώσεις των νεότερων συγγραφέων γύρω από θέματα που αφορούν τη διερεύνηση του καταγωγικού ίχνους και της παιδικότητας, στα πατρογονικά εδάφη και τον γενέθλιο τόπο της ελληνικής περιφέρειας, χωρίς βέβαια ηθογραφικές διαθέσεις εξιδανίκευσης, αλλά με την έγνοια για την ανάδειξη της βιαιότητας και της σκληρότητας αυτού του κόσμου. Η πιο ενδιαφέρουσα τάση που εντοπίζεται στο διήγημα είναι η πορεία προς μια ολοένα και πιο μικρή, λεπτοδουλεμένη και πυκνά υφασμένη φόρμα όπως και η συναφής ώσμωση με τον ποιητικό λόγο.

Στην κατηγορία **δοκίμιο-κριτική**, όπου τα τελευταία χρόνια συναντούσαμε αρκετά μεγάλο αριθμό αξιόλογων συμβολών, το 2019 δεν ακολουθήθηκε η ίδια ποιοτική πορεία. Το λογοτεχνικό δοκίμιο με τον χαρακτήρα της φιλολογικής – ακαδημαϊκής μελέτης παραμένει το κυρίαρχο επιμέρους είδος της κατηγορίας, με κάποιες ιδιαίτερα αξιόλογες συνεισφορές που φωτίζουν από νέες οπτικές παλαιότερα κείμενα, συγγραφείς και περιόδους της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Άλλες επιμέρους τάσεις που θα μπορούσαν να επισημανθούν είναι η παρουσία αξιόλογων ιστορικών και πολιτικών δοκιμίων, όπου μάλιστα επιχειρούνται αναστοχαστικές, μεγάλες και συνθετικές αφηγήσεις με επαναξιολόγηση των παλαιότερων ερμηνευτικών σχημάτων, αλλά και ο εμπλουτισμός της δοκιμιακής γραφής με σύγχρονες θεματικές (π.χ. φωτογραφία, αστική περιπλάνηση, ψηφιακή συνθήκη, τεχνητή νοημοσύνη κ.λπ).

Στην πολυθεματική και ιδιαιτέρως ανομοιογενή κατηγορία **«μαρτυρία-χρονικό-βιογραφία-ταξιδιωτική λογοτεχνία»** αισθητή ήταν φέτος η παρουσία των ημερολογιακών αφηγήσεων βιωμένης εμπειρίας, όχι απαραίτητα πρωταγωνιστών της ιστορίας. Πάντως, οι κρίσιμες περίοδοι και στιγμές του νεοελληνικού βίου (μικρασιατική καταστροφή, κατοχή, εμφύλιος, κυπριακό, δικτατορία) ενέπνευσαν αρκετά από τα βιβλία της κατηγορίας. Αξιοσημείωτη υπήρξε και η παρουσία των βιογραφιών, αλλά και ταξιδιωτικών κειμένων με περισσότερο υβριδικό τρόπο γραφής. Επίσης, πρέπει να επισημανθούν και οι ευφάνταστοι τρόποι παρουσίασης των τεχνολογικών, υλικών, ιστορικών και κοινωνικών μεταβολών, με

άξονα τις οικογενειακές ιστορίες και εμπειρίες, σε κάποια από τα πιο ενδιαφέροντα βιβλία της κατηγορίας.

Τέλος, όσον αφορά τους **πρωτοεμφανιζόμενους** ποιητές και πεζογράφους, η σοδειά του 2019 υπήρξε κάτι παραπάνω από ικανοποιητική. Αρκετές υπήρξαν οι δημιουργικές και αξιοσημείωτες περιπτώσεις ηλικιακά νέων συγγραφέων, πολύ ωριμότερων και πιο υποψιασμένων από όσο θα ανέμενε κανείς, που φαίνεται πως θα απασχολήσουν τα επόμενα χρόνια το λογοτεχνικό στερέωμα και μας επιτρέπουν να είμαστε αισιόδοξοι για το μέλλον της ελληνικής λογοτεχνίας.

Ελένη Παπαργυρίου

Το 2019 ήταν μια πολύ γόνιμη χρονιά για το βιβλίο σε όλα, θεωρώ, τα είδη, ειδικά όμως στα πεδία της δημιουργικής συγγραφής, δηλαδή στις κατηγορίες του μυθιστορήματος, της νουβέλας/διηγήματος, καθώς και της ποίησης. Παρόλο που στα περισσότερα βιβλία των κατηγοριών αυτών παρατηρήθηκαν συνέχειες με τάσεις προηγούμενων ετών, είναι εξαιρετικά ευοίωνη η ανανέωση των παραδομένων εργαλείων γραφής με παιγνιώδη ευρήματα, η εμφάνιση νέων θεμάτων αιχμής που σχετίζονται με το φύλο και τη σεξουαλικότητα, καθώς και η αύξηση δειγμάτων που συνομιλούν με διακαλλιτεχνικές τάσεις (αναφέρω χαρακτηριστικά τον συνδυασμό της λογοτεχνίας με την φωτογραφία, που εμφανίστηκε σε αρκετά βιβλία αυτής της χρονιάς). Παράλληλα, στα πεδία όλων των κατηγοριών φαίνονται αχνά κάποιες νέες τάσεις θεματικής, που εκτιμάται ότι στα ερχόμενα χρόνια θα παγιωθούν, όπως η μέριμνα για το μέλλον του περιβάλλοντος. Η Κύπρος φαίνεται να εδραιώνει τη θέση της στο συγγραφικό φαντασιακό μέσα από τα πονήματα νέων συγγραφέων που μεταπλάθουν το ιστορικό βίωμα με σύγχρονα αφηγηματικά εργαλεία και δε διστάζουν να χρησιμοποιήσουν στα κείμενά τους την κυπριακή διάλεκτο, πολιτογραφώντας την και επισήμως ως λογοτεχνική γλώσσα και στο πεδίο της ελλαδικής εκδοτικής παραγωγής.

Το 2019 ήταν μια εξαιρετική χρονιά για το **μυθιστόρημα**, στο οποίο διακρίνονται τάσεις τόσο συνέχειας όσο και ρήξης: από τη μια, απασχόλησαν βιβλία που συνομίλησαν με την πρόσφατη οικονομική κρίση, παρατηρήθηκε όμως μια πιο σύνθετη και εξατομικευμένη αντίδραση σε αυτήν, που εστιάζει στη λεπταίσθητη ψυχογράφιση των ηρώων (όπως στο

Εκεί που ζούμε του Χ. Κυθρεώτη), ενώ δεν έλειψε η ανάγνωση της ελληνικής περίπτωσης στα συμφραζόμενα της κρίσης του παγκόσμιου καπιταλισμού (Ι. Ανυφαντάκης, *Κάποιοι άλλοι*). Η αναμόχλευση του εθνικού ιστορικού αρχείου από την κατοχή, τον εμφύλιο, στη δικτατορία και τη μεταπολίτευση εξακολουθεί να είναι παρούσα, βλέπουμε όμως έκδηλη την ένταξή της στο μικρο-σκοπικό αρχείο της προσωπικής ιστορίας, καθώς και περιπτώσεις που εκμεταλλεύονται μυθοπλαστικά την αντίληψη του post-memory (Η. Μαγκλίνης, *Είμαι όσα έχω ξεχάσει*). Πολλά κείμενα στράφηκαν έξω από τα όρια της ελληνικής επικράτειας, για να ερευνήσουν ζητήματα παροικιακής ταυτότητας (Χ. Αστερίου, *Η θεραπεία των αναμνήσεων*) ή την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης (Α. Παπαντώνης, *Ρηχό νερό, σκιές και Σ. Τριανταφύλλου, Το λούνα παρκ στο ιερό βουνό*). Ευχάριστη έκπληξη αποτέλεσαν κείμενα με επιρροές από τα κόμικ και το σινεματικό σπλάτερ, συνδυασμένο με μια σύγχρονη θεώρηση αστεογραφίας και συζήτησης του επικαιρικού θέματος του φύλου, βιολογικού και κοινωνικού (Μ. Ραγιάδης, *Αγόρι*). Τα μυθιστορήματα του 2019 ως επί το πλείστον χρησιμοποίησαν παραδοσιακές αφηγηματικές στρατηγικές προς την κατεύθυνση του ρεαλισμού, χωρίς να απουσιάζουν αυτοαναφορικοί και παιγνιώδεις πειραματισμοί (Κ. Καλημέρης, *Ο φίλος του Πέδρο*).

Στην κατηγορία του **διηγήματος/νουβέλας** η συγκομιδή ακολούθησε τις πολύ καλές επιδόσεις των τελευταίων χρόνων, χωρίς κάποια εντυπωσιακή μεταβολή. Κείμενα άρτια και συγκροτημένα ακολούθησαν τρεις βασικές τάσεις: η πρώτη αφορά την επιστροφή στον γενέθλιο χώρο, με κείμενα όπως το *Σπίτι παιδιού* του Κ. Συφιλτζόγλου, *Το παιδί* του Γ. Παλαβού και το *Μαύρο νερό* του Μ. Μακρόπουλου. Το τελευταίο μάλιστα διεύρυνε την παραπάνω θεματική και προς την κατεύθυνση μιας περιβαλλοντικής δυστοπίας, μια κατεύθυνση που αναμένεται τα επόμενα χρόνια να ενταθεί στον χώρο της μυθοπλασίας. Από την άλλη, απασχόλησαν συλλογές διηγημάτων με σαφή παιγνιώδη προσανατολισμό και εντυπωσιακά μορφικά και θεματικά ευρήματα όπως το *Ζαχαρίας Σκριπ* του Δ. Καρακίτσου και η ευφάνταστη συναρμογή μυθοπλαστικών κειμένων και φωτογραφικής εικόνας του Αχιλλέα ΙΙΙ, *Παραχαράκτης*. Τέλος, μια τρίτη τάση εντοπίστηκε στα μικρά πεζογραφήματα εσωτερικής εμβάθυνσης και αποχρώσεων, όπως του Η. Παπαμόσχου, *Η μνήμη του ξύλου* και του Π. Τσίρου, *Η μοναξιά των σκύλων*.

Στον χώρο της **ποίησης** παρατηρήθηκε ποικιλομορφία και πολυφωνικότητα: συλλογές σε ελεύθερο στίχο μεγάλου διαμετρήματος, συχνά αφηγηματικού χαρακτήρα, αλλά και ποίηση συντομότερης αναπνοής (Θ. Βολκώφ, *Versus*), μοντερνιστικής σκηνοθεσίας (Γ.

Αντιόχου, *Αυτός ο κάτω ουρανός*) και παραδοσιακών μετρικών σχημάτων, που πολλές φορές εκβάλλουν σε θεματικές αιχμής, όπως οι *Τοπικοί Τροπικοί* του Μ. Χατζηπροκοπίου, μια queer επαναδιαπραγμάτευση της δημοτικής ποίησης. Σύνθετα και σοφά μελετημένα ποιητικά αρχιτεκτονήματα, όπως η *Χίμαιρα* της Φ. Γιαννίση εναλλάσσονται με πιο παραδοσιακές ποιητικές τεχνικές, που όμως κομίζουν πάλι κάτι νέο από πλευράς θεματικής (*Μηλιά μου αμίλητη* του Π. Μπουκάλα). Τέλος, η πρόσφατη ιστορία της Κύπρου παρουσιάζεται και στο ποιητικό πεδίο, σε μια αναδιαπραγμάτευση που ξεφεύγει από τον καταγγελτικό ή τραυματοκεντρικό λόγο προηγούμενων εμφανίσεων του θέματος (Η νύφη του Ιούλη του Π. Νικολαΐδη).

Λιγότερο εντυπωσιακή είναι η συγκομιδή στο ετερόκλητο πεδίο **Χρονικού-Μαρτυρίας-Βιογραφίας**. Εδώ ξεχώρισαν όχι τόσο τα βιβλία που κόμισαν νέα στοιχεία από πλευράς ιστορικής πληροφορίας ή βιωμάτων όσο αυτά που έβαλαν στο επίκεντρο την αναδιαπραγμάτευση, αναστοχασμό ή δημιουργικό σχολιασμό των βιωμάτων αυτών από τον συγγραφέα ή επιμελητή της έκδοσης, όπως το *Μακρονήσι: το βιβλίο που ήθελα να αφήσω* του Α. Μπογιατζή ή το *Απ' τ' αλέτρι στο smartphone* του Κ. Πουλή. Δεν έλειψαν στιβαρές βιογραφίες όπως αυτή του Σπυρίδωνος Τρικούπη της Λ. Τρίχα, αλλά και εναργείς αφηγήσεις παιδικών βιωμάτων σε σημαίνουσες περιόδους της ελληνικής ιστορίας (Κ. Βράτιτς, *Από τη χαραμάδα*).

Στο **δοκιμιακό πεδίο** παρατηρήθηκαν δύο βασικές τάσεις: από τη μια οι στέρεες φιλολογικές μελέτες μεγαλύτερου ή μικρότερου ανύσματος και διαμετρήματος, όπως το σύγγραμμα αναφοράς του Σ. Κακλαμάνη, *Η κρητική ποίηση στα χρόνια της Αναγέννησης* και *Ο Κάλβος στα ίχνη του «Λογγίνου»* της Α. Γιώτη, ως δύο παραδείγματα των δύο κατηγοριών. Από την άλλη, οι ιστορικές και μετα-ιστορικές μελέτες, που στοχάζονται πάνω στα εργαλεία της ιστορικής και πολιτικής ανάλυσης (Κ. Βούλγαρης, *Ελλάδα: μια χώρα παραδόξως νεωτερική*). Πολύ ευχάριστη είναι η εμφάνιση κειμένων που διευρύνουν τα όρια του δοκιμιακού είδους εμβολιάζοντάς το με στοιχεία προσωπικού βιώματος και στοχασμού, όπως η *Λεωφόρος NATO* του Ν. Σινιόσογλου, καθώς και κείμενα διακαλλιτεχνικής εστίασης που χαρτογραφούν ανεξερεύνητα εν πολλοίς επιστημονικά πεδία (Κ. Ιωαννίδης, *«Μια υπερόχως νόθος τέχνη»: ποιητικές της φωτογραφίας*). Να σημειωθεί ότι ο ψηφιακός ανθρωπισμός είναι μια θεματική που επίσης σταδιακά εδραιώνεται και αναμένεται να δώσει γόνιμα δείγματα στο μέλλον (Θ. Τάσης, *Ψηφιακός ανθρωπισμός*).

Τέλος, είναι ιδιαίτερα ελπιδοφόρα η παρουσία τόσων πρωτοεμφανιζόμενων συγγραφέων κάτω των 35 στην εκδοτική παραγωγή του 2019. Πρόκειται αποκλειστικά για ποιητές και διηγηματογράφους/νουβελογράφους, αφού στην κατηγορία του μυθιστορήματος υπήρξαν μεν πρωτοεμφανιζόμενοι, δεν πληρούσαν όμως τα ηλικιακά κριτήρια. Τα εννιά βιβλία που συμπεριλήφθηκαν στην κατηγορία αυτή δείχνουν ωριμότητα, στέρεο έλεγχο αφηγηματικών και ποιητικών εργαλείων και γενικώς ευφάνταστη αντίληψη για τη λογοτεχνία.

Ηλίας Καφάογλου

Η λογοτεχνική και δοκιμακή παραγωγή του 2019 μάς επιτρέπει, νομίζω, να αισιοδοξούμε για το μέλλον. Μιλώντας γενικά, αλλά διόλου αποφαστικά, η εκδοτική παραγωγή της χρονιάς-αναφορά υπήρξε ενδιαφέρουσα και αξιόλογη, χωρίς να λείπουν, βεβαίως, αποχρώσεις και ποιοτικές διαβαθμίσεις. Η χρονιά του 2019 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί πλούσια, και σε ό,τι αφορά τους δείκτες παραγωγής και σε ό,τι αφορά τους ποιοτικούς δείκτες, κυρίως στην ποίηση και στο διήγημα-νουβέλα, ενώ εκδόθηκαν ορισμένα σπουδαία μυθιστορήματα και αξιομνημόνευτα δοκίμια. Ωστόσο, η κατηγορία του δοκιμίου υπολείπεται σε σχέση με άλλες χρονιές σε επίπεδο αξιολογικό, όπως και αυτή της «μαρτυρίας-χρονικού-βιογραφίας – ταξιδιωτικής λογοτεχνίας». Ειδικά στην τελευταία κατηγορία ευάριθμα έργα θα μπορούσαν να επισημανθούν. Σε σχέση με τους πρωτοεμφανιζόμενους, και παρά το ηλικιακό όριο των 35 ετών, είχαμε αρκετές αξιοπρόσεκτες συμβολές τόσο στο διήγημα όσο και στην ποίηση, συμβολές ώριμες και σε κάποιες περιπτώσεις εντελείς.

Η εκδοτική παραγωγή σε ό,τι αφορά στο **μυθιστόρημα** χαρακτηρίζεται από συγγραφική εξωστρέφεια, τα υλικά της εξωτερικής πραγματικότητας και του παρόντος συγκροτούν γενικά το πλαίσιο ανάδυσης των αφηγηματικών φωνών. Οι συγγραφείς προσπαθούν, ο καθείς με τον τρόπο του να κατανοήσει τα υλικά που συνυφαίνουν και συγκροτούν αυτό που λέμε «πραγματικότητα». Χαρακτηριστικό, εν προκειμένω, είναι ότι οι πολυπρόσωπες ή και πολυφωνικές αφηγήσεις γενικά απουσιάζουν, προκρίνονται κεντρικοί ήρωες. Έχουμε φέτος (2019) πολλά έργα συγγραφικής ωριμότητας, ενώ οι φωνές που αρθρώθηκαν εν μέσω της κρίσης έχουν υποστεί τον καταγγελτικό τόνο σε όφελος της ευρύτερης

κατανόησης, όπως, άλλωστε, είχε διαφανεί και από την προηγούμενη χρονιά, το 2018. Στο συγγραφικό στόχαστρο βρίσκεται η εμπειρία του κόσμου όπου ζούμε, στη χώρα μας ή «στις εσχατιές του κόσμου», η υπαρξιακή συνθήκη σε αυτό το πλαίσιο, οι σχέσεις των ανθρώπων, ιδιαίτερα οι οικογενειακές, η διαπόρθωση της καθημερινότητας, ενώ απουσιάζουν εγκαίροφλεγή μείγματα επαρχιωτισμού, απότοκα μιας εντέλει ηθογραφικής διαπραγμάτευσης των τοπίων καταγωγής. Οι έμφυλες ταυτότητες, το οικολογικό αποτύπωμα, το οποίο όλο και περισσότερο απασχολεί, η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, η βία διαστίζουν, αν δεν συνιστούν κεντρικούς θεματικούς άξονες, αρκετά μυθιστορήματα που τυπώθηκαν το 2019. Δεν απουσιάζουν γερές, ευανάγνωστες απόπειρες συμβατικής φόρμας, αλλά αυτοαναφορικές προτάσεις που διερευνούν τα όρια της γραφής και του είδους. Η αποτύπωση και επανοηματοδότηση της μικροϊστορίας τόπων και ανθρώπων φαίνεται αν επανακάμπει, η μνημονική σκευή εκβάλλει στη γραφή με αξιοπρόσεκτα αποτελέσματα. Αναλόγως δείχνει να επανακάμπει και το πολιτικό μυθιστόρημα. Γενικότερα, η συλλογική εμπειρία φαίνεται να αφορά όλο και περισσότερους μυθιστοριογράφους.

Σε ό,τι αφορά στην **ποίηση** μπορούμε να επισημάνουμε, εκτός από την πληθώρα φωνών αποτυπωμένων σε συνήθως φροντισμένες, επιμελημένες εκδόσεις, την ποιότητα της όλης παραγωγής. Ο λόγος για νεότερους στη συντριπτική πλειοψηφία ποιητές, οι οποίοι έκαναν την εμφάνισή τους τα τελευταία δεκαπέντε ή και λιγότερα χρόνια και οι οποίοι αποπειρώνται να αποτυπώσουν το δικό τους, ξεχωριστό ο καθείς στίγμα στα ελληνικά γράμματα, με έγνοια για το σύγχρονο γλωσσικό αίσθημα, αλλά και γνώση της παράδοσης και των παλαιότερων τεχνοτροπιών, χωρίς να λείπουν οι υβριδικές περιπτώσεις, αλλά, βεβαίως, και οι μεγάλης πνοής αρχιτεκτονημένες συνθέσεις. Η ώσμωση μεταξύ διαφορετικών τεχνών και τεχνοτροπιών, η ώσμωση μεταξύ ποιητικής φόρμας και πεζόμορφης ανάπτυξης, οι τολμηροί πειραματισμοί σε επίπεδο γλώσσας κυρίως, η δημιουργική επικοινωνία με ξένες φωνές και αλλότρια ρεύματα συγκροτούν συχνά έκκεντρα, και γι' αυτό πολύ ενδιαφέροντα, αποτελέσματα, τουλάχιστον στις πιο ενδιαφέρουσες συλλογές του 2019, πολλές από τις οποίες δωρίζουν αναγνωστική απόλαυση.

Στην κατηγορία **«διήγημα-νουβέλα»**, με την τόσο σημαντική παράδοση στη διαδρομή της ελληνικής λογοτεχνίας, επισημαίνονται απολύτως αξιανάγνωστες διαπραγματεύσεις των υλικών των τοπίων καταγωγής, του γενέθλιου τόπου, των επιχώριων κοινοτήτων, αλλά και

των μεγάλων πόλεων. Η αστυγραφία συνομιλεί θαυμάσια με τη γραφή για τον τόπο καταγωγής, χωρίς εξιδανικεύσεις ή εύκολες θρηνηολογίες για τα απωλεσθέντα. Σε όλες τις περιπτώσεις, η συνθήκη του βίου ζωοδοτείται από περριρέουσα βία, η ζωή στενεύει σε βιωτή, τα εξίτηλα στοιχεία της πραγματικότητας γίνονται ανεξίτηλα σημάδια στη γραφή, σχεδόν πενθήματα. Επισημαίνεται, εδώ, η πρόκριση της όλο και μικρότερη, τεχνουργημένη φόρα, στα όρια της μινιατούρας συχνά και η εκβολή του ποιητικού λόγου στην αφηγηματική επιφάνεια, σε κάποιες περιπτώσεις με ευτυχή αποτελέσματα, αλλά και η απολαυστική ώσμωση φωτογραφίας και γραφής με τρυφερά παιγνιώδη αποτελέσματα.

Η χρονιά 2019 δεν υπήρξε ιδιαίτερα αξιομνημόνευτη για την κατηγορία **«δοκίμιο-κριτική»**. Τα δοκίμια για τη λογοτεχνία και τους λογοτέχνες είναι ευάριθμα, με κάποιες από τις συμβολές να στρέφουν με ιδιαίτερη επιτυχία τον συγγραφικό προβολέα σε κείμενα παλιότερα της ελληνικής γραμματείας συνεισφέροντας νέες και νεωτερικές προσεγγίσεις. Η χρονιά με την οποία εδώ ασχολούμαστε μάς έδωσε ιδιαίτερα αξιόλογες συμβολές στον χώρο των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών, με συνθέσεις μεγάλης πνοής και ρηξικέλευθα ερμηνευτικά σχήματα και εργαλεία, σε εξόχως αναπεπταμένα ερευνητικά πεδία. Επισημαίνεται η διεύρυνση της θεματικής, με δοκίμια για την τεχνητή νοημοσύνη, λόγου χάριν, την περιπλάνηση, σε ένα κείμενο υβριδικής εμπνεύσεως και διαπιστεύσεως, ή τη φωτογραφία, το οποίο συνεισφέρει σημαντικά στην ισχνή επί του θέματος σχετική ελληνική βιβλιογραφία.

Τέλος, στην πολυσυλλεκτική κατηγορία **«μαρτυρία-χρονικό-βιογραφία – ταξιδιωτική λογοτεχνία»** ξεχωρίζουν οι εν είδει επιμέτρων -σε μία περίπτωση εκτενούς- σχολιασμοί, με επιστημονικά κριτήρια, αυτοβιογραφικών αφηγήσεων ή ημερολογιακών καταγραφών κρίσιμων-οριακών στιγμών της ελληνικής ιστορίας (Μικρασιατική εμπλοκή και καταστροφή, Κατοχή, Μετεμφυλιακό κράτος, Κυπριακή εμπλοκή, Δικτατορία), ενώ δεν λείπουν οι αγγλοσαξωνικής σχολής βιογραφίες. Επισημαίνονται οι καταθέσεις εν είδει ταξιδιωτικών χρονικών -σε μία περίπτωση με την Κύπρο στο επίκεντρο-, αλλά και η ενδιαφέρουσα διαπραγμάτευση τεχνοεπιστημονικών μεταβάσεων και κοινωνικών μεταβολών, συλλογικών νοοτροπιών και ατομικών στάσεων με καθοδηγητικό νήμα την οικογενειακή μικροϊστορία.

Σε ό,τι αφορά στους **πρωτοεμφανιζόμενους** λογοτέχνες, ποιητές και πεζογράφους, μπορούμε σε ό,τι αφορά στο 2019 να αισθανόμαστε επαρκώς ικανοποιημένοι. Οι υπό κρίσιν λογοτεχνικές προτάσεις αποκαλύπτουν, σε αρκετές περιπτώσεις, ώριμους

γραφιάδες. Πεδίον δόξης λαμπρόν μπροστά τους, προς όφελος της ελληνικής λογοτεχνίας και ημών, των αναγνωστών.

ΤΑ ΜΕΛΗ:

Άλκηστις Σοφού (Πρόεδρος)

Σοφία Ντενίση (Αντιπρόεδρος)

Νίκος Βατόπουλος

Δημήτρης Νόλλας

Ελένη Παπαργυρίου

Ηλίας Καφάογλου

Κώστας Καραβίδας

Δημήτρης Αθηνάκης

Ευτυχία Παναγιώτου